

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора культурології, професора
Волкова Сергія Михайловича
на дисертацію
Ян Ірини Миколаївни
«Український музично-драматичний театр у системі соціокультурних
зв'язків останньої третини XIX – XX століття»,
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства, за спеціальністю
26.00.01 – Теорія та історія культури

Український культурний ландшафт сьогодення – це спадок транформаційних соціокультурних процесів недалекого минулого країни. Ці процеси формували свідомість суспільства, його ціннісні орієнтири. Важливу роль в цих процесах відігравали мистецькі практики, представлені персоналіями наших непересічних діячів культури. Їх творча енергія створювала передумови для формування націєнтричного світогляду сучасника, національної самоідентифікації, такої важливої для України сьогодення.

Саме таку роль в історії культуротворення відігравав український музично-драматичний театр, який і в сучасній Україні є потужним енергетичним джерелом, що актуалізує в полікультурному світі та надає потенції для усвідомлення етнонаціональної ідентичності українства.

Оглядаючи перелік літератури, використаний п. Ян І.М. як наукове підґрунтя дослідження, може здатися, що питанню українського театру українською гуманітаристикою приділено достатньо уваги. Але дослідниця знаходить новий ракурс теми. Вона ставить перед собою нове завдання здійснити **культурологічне дослідження** специфіки процесу конституування одного з вершинних проявів української ідентичності – українського музично-драматичного театру, його місця як культуротворчого феномену в соціосфері державно-політичних, загально-громадських, суспільно-функціональних, соціально-економічних, адміністративно-господарських, міжкультурних,

етнічних, регіональних, художньо-естетичних зв'язків у полікультурних умовах недалекого минулого – останніх імперій XIX – початку ХХ ст.

Обґрунтовуючи концепцію свого дослідження, Ян І.М. переконана, що у системі соціокультурних зв'язків (соціосфері) український музично-драматичний театр був і залишається невід'ємною складовою культурно-історичної спадщини України, осередком збереження етнотрадицій, носієм естетичних і світоглядних цінностей українства.

Дослідниця вважає і обґрунтує свою думку щодо недостатнього вивчення ролі українського музично-драматичного театру як важливого культуротворчого феномену останньої третини XIX – початку ХХ ст., яке не стало предметом міждисциплінарних гуманітарних досліджень в Україні, «не знайшли достатнього теоретичного обґрунтування», що і актуалізують відповідне комплексне дослідження, зокрема, в ракурсі **системного підходу** до зазначеної проблематики в мистецтвознавстві.

За концепцією Ян І. М., музично-драматичний театр, інтегруючись у духовну аксіосферу спільноти, пропагуючи українську культуру, театральне мистецтво, оформився як соціокультурне явище, феномен національної художньої культури й інституціонально утверджився в полікультурному просторі України в соціосфері досліджуваного науковцем періоду. «За своїм статусом театр є формою соціокультурної ідентифікації суспільства» пише дослідниця на ст.37 дисертації. Виходячи з цієї концепції, Ян І.М. й будує подальшу логіку свого дослідження.

Теоретично обґрунтовуючи феномен і поняття «український музично-драматичний театр» в його еволюції від аматорства до інституалізованої форми, дослідниця розробляє культурологічну парадигму аналізу синкретичної природи українського театру, і презентує його, як «специфічний різновид соціального інституту сфери культури.» (стор54).

Ян І.М. намагається встановити основні аспекти сфери функціонування українського театру, виявити особливу аксіосферу театрального життя,

звертаючи увагу на його зв'язок з давніми язичницькими і християнськими віруваннями і традиціями.

Дисертантка послідовно вибудовує свою концепцію, що базується на ідеї синкретичності особливого художньо-естетичного мислення театрального дійства, звертаючи увагу на єдність народних (фольклорних), міфологічних, європейських й інших конотацій в театральній образтворчості. На основі аналізу досліджень різних аспектів театрального універсуму відомими науковцями, театральними діячами Ян І.М. означає його статус і роль в культурі України досліджуваного періоду.

Цілком закономірним і об'єктивно доцільним способом у такого роду текстах є науковий *підхід* дисертантки до об'єкта дослідження, який виражається в інтегруванні традиційних методів сучасної культурології, філософії й мистецтвознавства зі зверненням до історико-культурних, соціально-психологічних, художньо-естетичних методів тощо.

Такий підхід виявляється продуктивною дослідницькою методологією Ян І.М., адекватною до теоретичної інтерпретації тенденцій щодо вивчення українського культуротворчого потенціалу минулого. Такий підхід дає їй можливість виявити й показати культуру досліджуваної епохи як гуманітарну комунікативну систему, що забезпечує відтворення, трансляцію і розвиток вітальних смислів і досягнень.

Обґрунтовуючи науковий пошук, Ян І.М. демонструє своє усвідомлення того, що сучасна культурологія заснована на полікультурному, поліфункціональному *поліпозі*, в якому задіяно філософію, історію, естетику, мистецтвознавство, інші науки гуманітарного профілю у всій різноплановості та суперечливості відомих концепцій культури, їх зв'язку і взаємодоповнюваності. Це дає їй можливість об'єктивно й неупереджено розкрити заявлену тему дисертаційного дослідження.

Ян І.М. демонструє вдале поєднання підходів емпіричного дослідження з теоретичними прийомами культурологічного дослідження, завдяки чому теоретичний зміст досліджуваної проблематики аналізується як

конкретизований у культурному досвіді та розгорнутий у вимірах історичного простору часу і культури.

Дослідниця, беручи до уваги факт взаємопроникнення та взаємодоповнюваності історико-культурного й дискурсивно-теоретичного підходів у вивченні духовної культури, структурним утворенням якої є й музично-драматичний театр, враховує і можливість інтегративного поєднання в культурологічному дискурсі конкретних та абстрактних понять, здійснюючи перехід від історичної конкретики до теоретичного та логічного осмислення суті досліджуваного питання. Одним із цінних напрацювань роботи є окреслення такої міждисциплінарної проблеми, як духовна культура з використанням системного підходу – універсального в дослідженні культури.

Розглядаючи практики українського музично-драматичного театру як культурний феномен, дослідниця простежує варіанти розвитку мистецтва різних регіонів України – Наддніпрянського, Галицького в час національно-культурного піднесення. Це дозволило їй трактувати вивчення театральної культури українського суспільства як в цілому, так і звернутися до характеристик аспектів театральних музично-драматичних спектаклів, що й створило емпіричну базу її наукового пошуку.

На нашу думку, найбільш сутнісно значими у дисертації є розділи, де дослідниця розкриває науковому світу таємниці сховищ архівів і місцевих музеїв – Державних архівів Кіровоградської та Одеської області, фондів Меморіального музею ім. М. Л. Кропивницького, Кіровоградського літературно-меморіального музею ім. І. К. Карпенка-Карого.

Таким чином, концепція Ян І.М. виявляється логічною щодо послідовності розгортання досліджуваного матеріалу.

У перших розділах дисертації дисертантка не зосереджується тільки на теоретичній складовій, а суттєву частину дослідження присвячує аксіологічному методу роботи, приділяючи особливу увагу аналізу витоків театрального мистецтва в Україні.

Уже в I розділі на основі синтезу історико-культурологічного, аксіологічного та системного підходів дисертантою обґрунтовано авторську концепцію дослідження українського музично-драматичного театру в духовній культурі України, його місця в історичних процесах, що відбувалися в тогочасному суспільстві.

Ян І.М. переконливо доводить, що український музично-драматичний театр знайшов образні детермінанти художньої промовистості й виразності, що відповідали основним світоглядним ідеям української культури XIX – XX століття.

Авторка дисертації пише: «З точки зору експозиції ключових понять зазначимо, що український музично-драматичний театр за своєю суттю є синкретичним видом сценічного мистецтва – синтезом музики й драми». (стор.51). Разом з тим, в наступних розділах дослідниця презентує й синкретизм художньо-стильових особливостей театрального мистецтва України, яке позначено одночасним збереженням естетичних тенденцій загальноєвропейського стилевого розвитку і самобутністю регіональної форми українського театрального мистецтва у його національно яскравому вираженні та етнокультурних і художніх специфікаціях.

Теоретичною базою дослідження Ян І.М. стали роботи видатних вчених, діячів культури України. Це праці Д. Антоновича, О. Бодянського, М. Максимовича, М. Костомарова, А. Метлинського, П. Куліша, І. Срезневського, О. Шпигоцького, фольклористів Л. Василевської, Ф. Колесси, І. Манжури, С. Носа, Я. Новицького, О. Потебні, М. Сумцова, П. Чубинського, І. Франка, Д. Яворницького, В. Ястrebова та багатьох інших знаних науковців. Шукаючи аргументації своїх думок в їхніх роботах, Ян І.М. майже в кожному наступному розділі рефлексує до творів класиків, забезпечуючись у їх науковий доробок.

Дослідниця, обґрунтовано доводить думку, що «попри складні суспільно-політичні, соціокультурні умови формування етнічних театрів, самовіддана творча співпраця видатних українських, єврейських,

польських театральних митців сприяла збереженню та пропагуванню власних традицій, а також утверджувала той факт, що етнонаціональний музично-драматичний театр в Україні став естетичною криницею загальнонаціонального духу, яскравим історико-культурним явищем та вагомим фактором етнокультурної ідентифікації в діалозі театральних культур.» (стор. 147).

Робота носить полемічний характер, тому викликає деякі зауваження.

В роботі чітко не розмежовані поняття драматичний театр та музично-драматичний театр.

Декларуючи використання герменевтичного методу дослідження «... що виявився необхідним для визначення й інтерпретації текстуальної інформації, що міститься в драматургічному творі, яку аналізують режисер, актор, глядач, критик, чіткого визначення історичного статусу театральної події» (ст. 65) авторка, на жаль, не згадує роботи відомого дослідженнями у цій царині українського вченого Юдкіна І.М.

Авторка схиляється до думки, що «система являє упорядковану, взаємопов'язану множину елементів, що утворюють деяку цілісну єдність» (ст.52). Але в роботі не розкритим залишається ієрархія системи, в якій український музично-драматичний театр стає елементом, у чому полягає «ієрархічність, яка визначає підпорядкованість елементів нижчого рівня системи елементам вищого рівня та чітке забезпечення зв'язку управління ними», як зауважує дисидентка на ст.53.

Деякі дефініції некоректно імплементуються в текст дисертації.

Так, передчасним уявляється висновок до Розділу 1 «знаходячись у жорстких умовах імперської доктрини, скутий імперською цензурою, переслідуваннями, музично-драматичний театр стверджував образ вільної України, культурні цінності, ідеали та символи національного визволення», оскільки дослідження щодо тиску імперської цензури на український музично-драматичний театр авторкою в цьому розділі ще не проводилися. Тому вважаємо, що вони носять чисто декларативний характер.

Хотілося позбутися тавтології: «Відтак у процесі конституування національної театральної специфіки корифеї української сцени застосували музично-драматичну специфіку репертуару» (стор. 266), замінивши слово «спеціфіки» на більш влучне «особливості».

Нелогічні сентенції: «Зазначимо, що українські вистави трупи М. Кропивницького були українськими не тільки тому, що, а й тому, що... передусім виконували культуротворчу функцію.» (стор.282) потребують додаткових роз'яснень.

Робота не позбавлена оповіданньої риторики: «Попри тривалі цензурні тортури, українські драматурги вели важку боротьбу..... виборювали право національної драматургії бути репрезентованою поліетнічній глядацькій аудиторії.» (стор. 200), «Після близкучого дебюту...», «З великим успіхом сприйняли постановки цього славетного колективу в селах Єлисаветградського повіту» (стор.281), «На шпальтах періодики лунало.» (стор.285), що відповідає емоційній захопленості автора дослідження, але нагадує цитати з літературних джерел, якими користувався автор, і не зовсім відповідає стилістиці наукового тексту.

Дещо дивним стає твердження первого абзацу висновків дисертації (стор.353): «Сучасні культуротворчі процеси в Україні супроводжуються значними соціальними і світоглядними змінами, поступовою фільтрацією всього другорядного в соціосфері та культивацією справжніх національних історико-культурних явищ...», оскільки сучасні культуротворчі процеси не були предметом презентованого дослідження Ян І.М.

Проблеми, що актуалізовані в роботі, а також ії змістовна насиченість і значущість викликає бажання уточнення деяких аспектів дослідження.

1. Дисерантка вживав паралельно поняття «український театр» («український театр мав давні традиції, пов'язані з народними ігрищами дохристиянської епохи» стор.127) і «український музично-драматичний театр» (стор.124) тощо. Ви розділяєте ці дефініції, чи це один синонімічний

ряд? Чи було українське театральне мистецтво досліджуваного періоду представлено тільки музично-драматичним театром?

2. На стор.289 дослідниця зазначає: «О. Кузнецова, відзначаючи близкучу майстерність української трупи, наводить цінні статистичні дані стосовно відвідування глядачами українських вистав». Питання: «У чому полягає цінність цієї інформації для даного дослідження і до яких висновків вона надихнула автора?»

3.Що Ви вкладаєте в поняття «театральна освіта», про яку згадується на стор.212 («Слід відзначити те, що театральної освіти, театрально-мистецьких закладів на той час в Україні не існувало»), і, як рефрен, на стор. 239 («театральної освіти, національно театрально-мистецьких закладів на той час в Україні не існувало») та чи можна віднести Музично-драматичну школу М.В.Лисенка до меритократипних практик галузі мистецької, зокрема театральної, освіти?

4. На стор.251 дисерантка робить підсумок: «Сталий розвиток українського музично-драматичного театру, як і українського мистецтва загалом, проходив у контексті еволюції європейської культури». На підставі аналізу в дисертації яких кореляцій українського музично-драматичного театру з іншими видами мистецтва зроблено висновок щодо «українського мистецтва загалом»?

5. У висновках до 4 розділу Ви пишете: «Модерністський стиль художнього мислення на національному ґрунті виявився через рецепцію європейських модерністських моделей(символізму і неоромантизму), а також через пропагування в імперських суспільно-політичних умовах характерних рис українського романтизму, з його традиційною тематикою зображення національної самобутності й духовної самоцінності особистості.» (ст. 312).

Питання: «Як проявився «модернізм» європейських моделей в українському романтизмі з його традиційною тематикою зображення національної самобутності?»

Підсумовуючи, зауважу, що робота п. Ян І.М. є вагомим і цінним для сучасної культурологічної думки доробком, який глибоко й аргументовано осмислює науково-теоретичний матеріал рівня докторської дисертації.

Своїм дослідженням Ян І.М. певною мірою задовольняє сучасні соціальні виклики щодо реконструювання певної етнокультурної атмосфери, змісту певної епохи, менталітету відповідної культурної доби, духовного світу людини задля кращого розуміння шляхів розвитку культури сьогодення в Україні.

Робота вміщує грунтовний виклад теоретичних положень за обраною темою, масштабну презентацію як наукових, так і архівних, публіцистичних матеріалів, опрацювання оригінальних джерел, що й дозволило автору ввести в науковий обіг значний пласт маловідомої й маловивченій культурологічної та мистецтвознавчої літератури з актуалізацією питань міжпоколінної комунікації.

В результаті цього концептуальне знання, отримане дослідницею як наслідок наукового розгляду сутності українського музично-драматичного театру, тобто аналізу змісту філософських, культурологічних, естетичних, мистецьких вимірів культури, які складали сутність духовної культури українського театру, доповнилися узагальненням тих фактів і висновків, які отримані дослідницею в результаті аксіологічного опису артефактів культури в конкретно-історичному пізнанні.

Наведена в дисертації апробація результатів дослідження здобувачки наукового ступеня доктора мистецтвознавства свідчить, що всі винесені на захист положення та висновки дисертаційного дослідження одержані самостійно. Виконана робота є закінченим дослідженням, основні положення якого з достатньою повнотою відображені в опублікованих тезах доповідей, статтях у фахових виданнях, монографії.

Основні результати дисертації, її ключові положення і новизна викладені в 41 наукових працях: в авторській монографії «Український музично-драматичний театр у соціокультурному просторі кінця XIX – початку ХХ

століття»; 19 статтях у фахових виданнях, затверджених МОН України за напрямом «мистецтвознавство», які включено до міжнародних наукометрических баз, з них у 3 статтях у наукових періодичних виданнях інших країн, що індексуються у міжнародній науково-метричній базі даних Web of Science, 6 статтях у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 15 наукових публікаціях в інших наукових збірниках та матеріалах конференцій.

Дисертація Ян І.М. є концептуально і методологічно новаторською, високоінформативною, спонукає до нового осмислення теми, запрошує до полеміки навколо піднятих проблем і отриманих результатів, що цілком природно в умовах зміни парадигм сучасної гуманітарної науки.

Таким чином, дисертаційне дослідження Ян Ірини Миколаївни «Український музично-драматичний театр у системі соціокультурних зв'язків останньої третини XIX – початку ХХ століття» повною мірою відповідає вимогам МОН України щодо докторських дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури, а її автор – Ян Ірина Миколаївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Офіційний опонент:
доктор культурології,
професор,
директор КССМШ ім.М.В.Лисенка

С. М. Волков

Лібрето С.М. Волкова заєвірюю-
їнспекцію з кадрів художній ін. М.В. Лисенка
Робіт (Бобоміко Р.А.)